

Бойко Я.М.,

к.е.н., доцент,

*доцент кафедри економіки підприємства,
Ужгородський національний університет*

Гапак Н.М.,

к.е.н., доцент,

*доцент кафедри економіки підприємства,
Ужгородський національний університет*

ВВП УКРАЇНИ: РІВЕНЬ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ДИНАМІКИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу динаміки валового внутрішнього продукту та індексів цін в Україні впродовж 2010–2016 рр., визначенню їх тенденційних змін. Дано характеристику тіньової економіки та її рівня в Україні за сім років.

Ключові слова: валовий внутрішній продукт (ВВП), індекс цін, дефлятор ВВП, динаміка, тіньова економіка, тіньовий ВВП.

Постановка проблеми. Система національних рахунків дає змогу виміряти показники макроекономічної діяльності у країні (визначити загальний обсяг національного виробництва та виробництва всередині країни, чистий внутрішній продукт, національний дохід, особистий дохід, рівень цін, рівень інфляції, безробіття тощо). При цьому, наприклад, для складання державного бюджету, також здійснюється прогнозування макроекономічних показників. Тобто вони є невід’ємною і важливою складовою економічної діяльності держави, а також безпосередньо впливають на рівень життя населення. Одним із основних показників системи національних рахунків є ВВП країни, або валовий внутрішній продукт. Він відображає стан економіки в державі, впливає на курс національної валюти та грошово-кредитну політику, вартість компаній тощо. Показник ВВП на одну особу, зокрема, також використовується для здійснення міжнародних порівнянь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення ВВП, його динаміки і структури присвячені наукові доробки багатьох українських вчених та дослідників, наприклад, праці А. Гальчинського, І. Багратяна, В. Гейця, М. Савлука, О. Дзюблюка, І. Манцура, А. Савченка.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас питання комплексного аналізу динаміки ВВП

України впродовж останніх семи років з урахуванням і 2016 р., коли вперше з початку воєнної російської агресії економіка України почала офіційно зростати, залишається малодослідженим.

Мета статті полягає у здійсненні комплексної оцінки динаміки ВВП України впродовж останніх років (2010–2016 рр.) з урахуванням періодів зростання, помірною зростання, спаду та виходу економіки з рецесії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки на рівень ВВП країни безпосередній вплив мають ціни вироблених та спожитих товарів і послуг, важливим аспектом під час оцінювання динаміки валового внутрішнього продукту є цінові індекси. Так, індекс споживчих цін розраховується для споживчого кошика (набір товарів і послуг, необхідних для задоволення першочергових потреб; згідно з Постановою КМУ від 11 жовтня 2016 р. № 780 [1] станом на 2017 р. споживчий кошик українця складається з 296 найменувань товарів і послуг). Також обчислюють індекс цін виробників промислової продукції, індекс цін реалізації сільськогосподарської продукції тощо. Перший відображає зміну цін, які встановлюють виробники для продажу товарів на внутрішньому та зовнішньому ринках. При цьому ціни виробників не враховують ПДВ та акцизний збір.

Індекси цін, розраховані для окремих категорій товарів, робіт і послуг в українській економіці, подані у табл. 1 та на рис. 1.

Найменші показники індексів були наявні у 2013 р., коли за деякими позиціями навіть є зниження відповідного рівня цін (індекс споживчих цін та індекс цін сільськогосподарської продукції). Найвищі показники за усіма представленими основними індексами цін спостерігались у 2015 р. Слід зазначити, що тенденції зміни індексів (їх збільшення чи зменшення) є спільними для усіх розглядуваних груп, що чітко видно на рис. 1.

Таблиця 1

Динаміка цін в Україні, %
(з червня 2014 р. – без врахування тимчасово окупованої території АРК, з 2015 р. – без врахування тимчасово окупованої території АРК та частини Донецької і Луганської областей)

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Індекс споживчих цін	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	113,9
Індекс цін виробників промислової продукції	120,9	119	103,7	101,8*	117,1	136	120,5
Індекс цін реалізації с/г продукції***	130	113,6	106,8	97,1	124,3	154,4	109,3**
Індекс цін на будівельно-монтажні роботи	115,8	119,4	112,6	105,6	109,5	127,1	109,2

* грудень у % до грудня попереднього року;

** за січень-листопад 2016 р. до відповідного періоду 2015 р.;

*** сільськогосподарські підприємства, крім малих

Джерело: сформовано на основі [2]

Дані щодо такого індексу цін, як дефлятор ВВП, а також щодо відповідних рівнів ВВП України у фактичних (поточних) (номінальний ВВП) та порівняльних (постійних) (реальний ВВП) цінах представлено у табл. 2.

Індекс споживчих цін і дефлятор ВВП дають різну характеристику зміни рівня цін, оскільки дефлятор ВВП відображає зміну цін на всі вироблені товари, а індекс споживчих цін – тільки на ті товари, що входять до споживчого кошика; дефлятор ВВП не відображає зміни цін на імпортні товари, а в індексі споживчих цін можуть знайти своє відображення зміни цін і на імпортні товари; дефлятор ВВП є поточно зваженим (по поточному року), тоді як індекс споживчих цін – базисно зваженим (по базисному року).

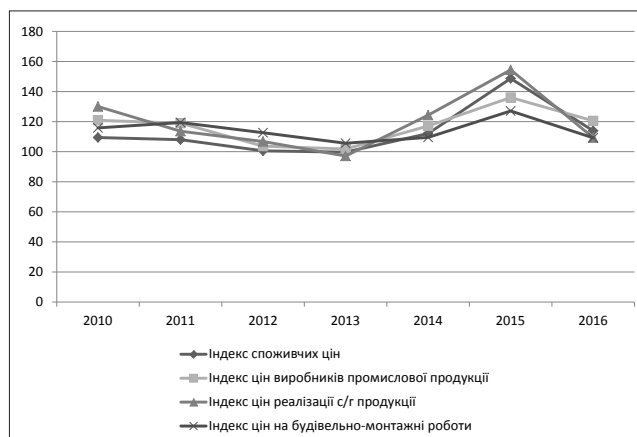

Рис. 1. Динаміка цін на окремі категорії товарів, робіт, послуг в Україні

Джерело: побудовано на основі [2]

Впродовж 2010–2013 рр. реальний ВВП мав тенденцію до щорічного зростання. Водночас індекси фізичного обсягу за ці чотири роки не знижувалися (були на рівні 100% і більше), а отже, обсяг реального ВВП кожного наступ-

ного року дорівнював обсягу номінального ВВП попереднього року або перевищував його, тому реально не був меншим за номінальний ВВП 2010 р. (рис. 2). Така динаміка вказувала на незначне, проте зростання економіки України в загальному розумінні.

У 2014 р. зростання обсягу номінального ВВП порівняно з 2013 р. сягнуло 121,717 млрд. грн., або 108,3%, водночас обсяг реального ВВП у 2014 р. впав на 35,103 млрд. грн., або до 97,5%. Такі значні перепади, коли номінальний ВВП зростає, а реальний падає, відбуваються під час інфляції у зв'язку зі зростанням цін на товари та послуги з одночасним скорочення обсягів виробництва, споживання цих товарів. У підсумку скорочується купівельна спроможність населення, а також спостерігається падіння рівня життя.

Збільшення номінального ВВП у 2015 р. склало 401,629 млрд. грн., або 125,3%, тоді як збільшення реального ВВП у цінах 2014 р. становить лише 62,636 млрд. грн., або 104,6%. Водночас зменшення реального ВВП у цінах 2010 р. склало 104,7 млрд. грн., або 90,2%.

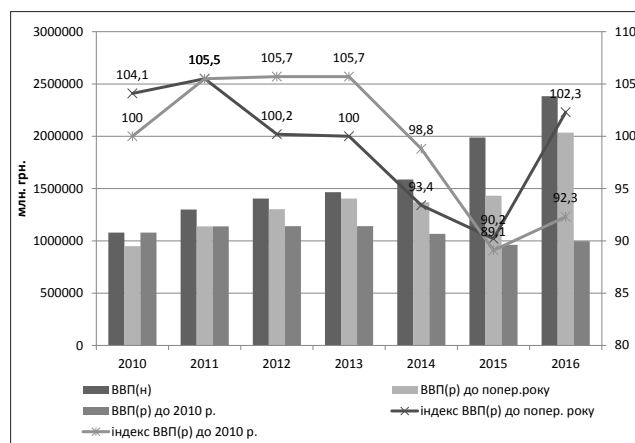

Рис. 2. Динаміка номінального і реального ВВП в Україні

Джерело: побудовано на основі [2]

Таблиця 2

Динаміка ВВП України
(без врахування тимчасово окупованої території АРК, з 2014 р. – без врахування тимчасово окупованої території АРК та частини Донецької і Луганської областей)

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
ВВП, факт. ціни, млн. грн. (номінальний ВВП)	1 079 346	1 299 991	1 404 669	1 465 198	1 586 915	1 988 544	2 383 182
ВВП, ціни попереднього року, млн. грн. (реальний ВВП)	949 619	1 138 338	1 303 094	1 404 293	1 369 190	1 431 826	2 034 430
ВВП, постійні ціни 2010 р., млн. грн. (реальний ВВП)	1 079 346	1 138 338	1 141 055	1 140 750	1 066 394	961 698	996 236
Індекс фізичного обсягу ВВП, % до поперед. року	104,1	105,5	100,2	100	93,4	90,2	102,3
Індекс фізичного обсягу ВВП, % до 2010 р.	100	105,5	105,7	105,7	98,8	89,1	92,3
Дефлятор ВВП, % до поперед. року	113,7	114,2	107,8	104,3	115,9	138,9	117,1
ВВП на душу населення, факт. ціни, грн. (номінальний ВВП/особу)	24 798	29 980	32 480	33 965	36 904	46 413	55 848
ВВП на душу населення, ціни попереднього року, грн. (реальний ВВП/особу)	21 817	26 252	30 132	32 553	31 841	33 419	47 680
Індекс фізичного обсягу ВВП на душу населення, % до попереднього року (реальний ВВП/особу)	104,5	105,9	100,5	100,2	93,7	90,6	102,7

Джерело: сформовано на основі [2]

Отже, зростання реального ВВП у цінах 2014 р. зумовлено не фактичним збільшенням фізичного обсягу виробництва товарів і послуг, а значним перевищенням індексу цін (рівня інфляції) у 2015 р. порівняно з 2014 р.

2016 р. позначився зростанням номінального ВВП у сумі 394,638 млрд. грн. (що складає 19,8%). При цьому зростання реального ВВП у цінах 2015 р. дорівнювало понад 42%, тоді як зростання реального ВВП у цінах 2010 р. теж склало 3,6% (або 34,5 млрд. грн.). Таким чином, можна говорити, що економіка України у 2016 р. офіційно вийшла із рецесії, що тривала впродовж останніх трьох років, хоча ще й не досягла рівня 2010 р. (що чітко видно на рис. 2).

Також важливим показником соціально-економічного рівня країни та рівня життя громадян є показник ВВП на душу населення (на 1 особу), що визначається діленням показника ВВП на кількість населення країни. Відносно цього показника можна відзначити аналогічні тенденції змін, що і до показників ВВП загалом. Так, номінальний ВВП на душу населення постійно зростає, тоді як реальний ВВП на одну особу в цінах попереднього року у 2014 р. зменшився. У 2015 р. відбулося зростання останнього, проте виключно за рахунок зменшення рівня інфляційних процесів у 2015 р. порівняно з 2014 р., тоді як індекс фізичного обсягу ВВП на душу населення у 2015 р. склав 90,6%, тобто реально зменшився на 9,4%. Офіційний вихід економіки з рецесії у 2016 р. підтверджується також зростанням реального ВВП на одну особу, що складає 2,7%.

Як номінальний, так і реальний ВВП можуть не завжди коректно відображати фактичні обсяги виробництва в країні через існування так званої тіньової економіки. Тіньова економіка має об'єктивний характер та існує у всіх країнах, відрізняючись лише обсягами, формами та засобами контролю. У високорозвинених країнах, згідно з різними оцінками, вона становить близько 17% ВВП, у країнах із перехідною економікою – більше 20% ВВП, а в країнах, що розвиваються (країни третього світу), – більше 40% ВВП [3].

Тіньова економіка включає в себе такі види.

1. *Неофіційна економіка.* Тут маються на увазі всі легально дозволені види економічної діяльності, за яких наявні невраховане офіційною статистикою виробництво товарів і послуг, приховування даної діяльності від оподаткування. Чим вищий рівень інфляції і більші податки, тим сильніші стимули до отримання доходу у формах, які не так легко виявити, наприклад, у вигляді готівки або бартеру.

2. *Незаконна (фіктивна) економіка.* Під нею розуміється економічна діяльність суб'єктів господарювання, яка приховується з метою ухилення від сплати податків або здійснюється без необхідних дозволів та ліцензій: крадіжки, спекулятивні угоди, хабарництво і шахрайства, пов'язані з отриманням і передачею грошей.

3. *Підпільна (кримінальна) економіка.* Вона включає заборонені законом види економічної діяльності, створює свою діяльність антиблага, є загрозою безпеці людини, суспільства, держави. Фахівці у сфері економіки вважають, що підпільна економіка зростає швидше, ніж легальна. І навіть із занепадом останньої підпільна економіка процвітає.

Окремі дослідження засвідчують, що ефекти детінізації економіки можуть бути неоднозначними. Очевидно, що руйнування тіньових схем ухилення від оподаткування сприятиме формуванню умов для чесної конкуренції, легально працюючі люди не вимагатимуть соціальної допомоги від держави та матимуть соціальні гарантії, скоротяться корупційні

ризики. Інші дослідження вказують на те, що тіньова економіка може як стримувати, так і стимулювати економічне зростання. Кількісні оцінки австрійського економіста Ф. Шнайдера для окремих країн доводять, що 2/3 доданої вартості, створеної в тіньовій економіці, роблять внесок у споживання, тим самим стимулюючи економічне зростання. Низка експертів вважає, що додатково до ВВП, який обраховує офіційна статистика, в тіньовій економіці створюється «тіньовий ВВП», який складає 40–60% від його офіційного обсягу [4].

Показники, які пов'язують з рівнем тіньової економіки в Україні, розраховують Державна служба статистики, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та професор Ф. Шнайдер. Оцінка Держстату (близько 17% ВВП) відображає обсяг економіки, яка безпосередньо не спостерігається. За даними Ф. Шнайдера, тіньова економіка в Україні знаходиться в діапазоні 46–53% ВВП. У своїх методологічних поясненнях експерт зазначає, що його методологія концентрується на двох видах тіньової економіки, таких як незаконна зайнятість та виробництво товарів і послуг домашніми господарствами [4].

За різними методами оцінки Мінекономрозвитку («витрати населення – роздрібний товарообіг», фінансовий, монетарний, електричний методи та метод збитковості), які, відповідно до Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки, затверджених Наказом Мінекономіки від 18 лютого 2009 р. № 123, воно використовує у своїх розрахунках, тіньова економіка в Україні у 2016 р. складала від 27% до 53% ВВП. Так званий інтегрований показник рівня тіньової економіки, згідно з даними Мінекономрозвитку, у I кварталі 2016 р. склав 38% ВВП (рис. 3).

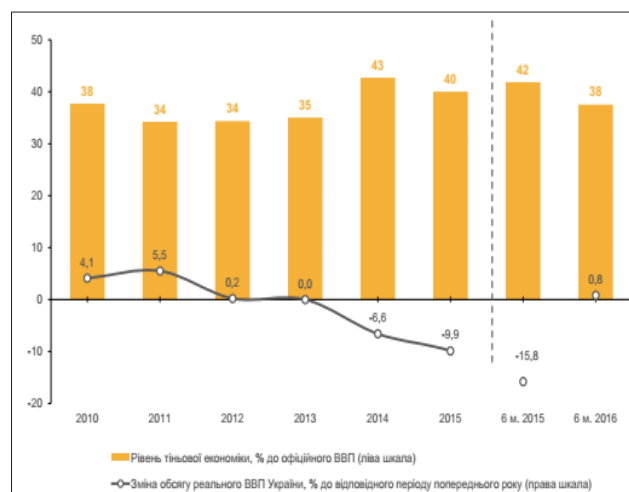

Рис. 3. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (% від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зменшення рівня реального ВВП (у % до відповідного періоду попереднього року) [5]

Це на 4% менше, ніж показник відповідного періоду 2015 року. Незважаючи на деяке зниження рівня тінізації економіки України у 2016р., її значення все ще досить близько межує з рівнем для країн третього світу. Хоча позитивним є те, що експерти вказують на факт зменшення тіньової економіки у 2016 р. загалом до 35% [6].

Висновки. Якщо 2010–2011 рр. – це період зростання економіки України, то у 2012–2013 рр. таке зростання важко назвати навіть помірним. 2014–2015 рр. характеризуються суттєвим спадом (враховуючи насамперед несприятливу цінову

кон'юнктуру на зовнішніх ринках, війну на Сході України, анексію Криму), і тільки 2016 р. позначився виходом економіки з рецесії. Водночас тіньова економіка робить значний внесок в економічне зростання в Україні, адже з використанням нелегальних схем та операцій створюється майже половина ВВП.

Отже, ВВП занижує реальний обсяг виробництва, оскільки не враховує результатів тіньової економіки і тих товарів та послуг, що не проходять стадію купівлі-продажу. При цьому якщо для економічно розвинених країн, де тіньова економіка складає невелику частку від офіційної, це не так суттєво, то для інших країн, де тіньовий сектор сягає 50% і більше, розрахунок фактичного ВВП є більш викривленим.

Література:

1. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення : Постанова КМУ від 11 жовтня 2016 р. № 780 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.buhoblik.org.ua/tizni/spozhivkoshik/postanova-780.html>.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Шнайдер Ф. Рост теневой экономики во всём мире / Ф. Шнайдер, Д. Энсте // Экономическая теория преступлений и наказаний. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corruption.rsuh.ru/magazine/2/n2-18.shtml#1>.
4. Тишук Т. Міф та реальність: тіньова економіка в Україні / Т. Тишук Обозреватель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.obozrevatel.com/finance/business-and-finance/95617-mif-ta-realnist-tinova-ekonomika-v-ukraini.htm>.

5. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання / Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2014 [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf.
6. Романова М. Как в Украине манипулируют ростом ВВП, и зачем это нужно / М. Романова / СТРАНА.ua. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://strana.ua/articles/analysis/60235-kak-v-ukraine-manipuliruyut-s-vvp-i-zachem-eto-nuzhno.html>.

Бойко Я.Н., Гапак Н.М. ВВП України: уровень и тенденции динамики

Аннотация. Статья посвящена анализу динамики валового внутреннего продукта и индексов цен в Украине в течение 2010–2016 гг., определению их тенденционных изменений. Дана характеристика теневой экономики и её уровня в Украине за семь лет.

Ключевые слова: валовый внутренний продукт (ВВП), индекс цен, дефлятор ВВП, динамика, теневая экономика, теневой ВВП.

Boiko Ya.M., Hapak N.M. GDP of Ukraine: level and tendency of dynamics

Summary. The article is devoted to the analysis of dynamics of gross domestic product (GDP) and price indexes in Ukraine for the period of 2010–2016 years, determination of their tendentious changes. A characteristic of the shadow economy and its level in Ukraine for seven years is given.

Key words: gross domestic product (GDP), price index, GDP deflator, dynamics, shadow economy, shadow GDP.